

гідності, глибокої психологічної розробки характерів, до строгості, до простоти. В образах же героїв фільму відчуються певний схематизм, плоскісність. Режисера надто захоплюють суто постановочні ефекти і неправомірно висунута на передній план не вельми високого смаку історія доньки Шервуда, її любовних захоплень...»⁴. Тим не менш, фільм став цікавим документом свого часу – і щодо страхів перед ядерною загрозою, і щодо надій на прогрес, зокрема використання ядерної енергії для суспільного блага.

Далі Вінграновський повертається до революційної тематики, проте вже в іншому ключі. «Дума про Британку» 1969 року – екранізація однойменної п'єси Юрія Яновського, подана підкреслено епічно та поетично. Того ж року виходить однойменний його вірш з присвятою Яновському, де розгортається степовий пейзаж «волі у Британі» і виразно звучать фольклорні мелодика й образність: «Іде чорний сум, а за ним суми, / Ще й одна журба плететься / Та з-понад Дніпра, та з-понад Сули, / Та з-понад води, що й не зветься...» («Дума про Британку», 1969). Стилiзація під думу присутня і в фільмі, щоправда, її подача була сприйнята по-різному: когось захопив епічний лад, в якому звучала стрічка⁵, в іншій рецензії прозвучало зауваження: «Органічне життя автора у уявлюваний ним світ робить дуже схожим між собою за настроєм фільм «Дума про Британку» і твір поетичного слова. Не вистачило сил і снаги чи то за браком часу, чи якої іншої причини довести до кінця художньо-поетичну розповідь засобом мистецтва «рухомого кадру»: недостатньо продуманим виявився сюжет, недостатньо «живими» – характери, недостатньо прозора – ідея»⁶.

Втім, спроба «фольклоризувати» часи революції дала авторові вихід у ширший простір історичної пам'яті, передусім до козацтва. Покликання на козацькі традиції у фільмі досить відверті: це й образ персонажа Несвятипаски, це й стилізація повсталих селян під козацький табір – за спогадами художника-постановника Анатолія Добролежі: «Худраді заімпонував намальований на моїм ескізі об'єкт селянської оборони, збудованої на кшталт козацьких укріплень із возів, якими козаки огорожуються під час облоги. І справді, в тому укріпленні вдалося передати народний характер двоюбою ворогуючих сторін»⁷. Чимало могло сказати обізнаному глядачеві місце дії: в основу лягли історії революційних Висунської і Баштанської республік, котрі, подібно до козацьких січей, могли оборонятися проти будь-якого супротивника. У їхній історії – боротьба з денікінцями, з гетьманцями і з самими комуністами (про останнє, звісно, не згадували).

Закінчення в наступному номері

⁴ Берег надежды // Советская культура. – 6. 04. 1968.

⁵ Кондратенко О. «Дума про революцію» // Культура і життя. – 16. 04. 1970.

⁶ Кучерук Д. Дзвеніти словам і кадрам?.. Роздуми про фільм «Дума про Британку» // «Молода гвардія». – 18. 02. 1970.

⁷ Добролежа А. Микола Вінграновський у спогадах, листах і кіно // «Вітчизна» – 2006. – № 9–10. – Режим доступу: http://vitchyzna.ukrlife.org/9_10_06dobrol.htm

Пам'ятай («Ізгой»)

Богдан Марченко

«Пам'ятай»

Сценарист і режисер Володимир Савельєв
Оператор Юрій Гармаш
Композитор Євген Станкович
У ролях: Йосі Поллак, Маргарита Вишнякова,
Борислав Брондуков, Микола Сльозка
Україна, ФРН, Швеція, США
1991 рік

Будь-який більш-менш обізнаний глядач знайомий з відомими й великобюджетними шедеврами кіно, присвяченими темі Холокосту: «Список Шиндлера», «Піаніст». Їхня поява пов'язана з об'єктивними факторами у світовій політиці кінця 1980-х. Починаючи зі зникнення Варшавського блоку та Радянського Союзу з політичної карти світу, питання Холокосту та увічнення пам'яті про цю жахливу трагедію ХХ століття все більш актуалізується. Важко було говорити про загальнолюдські цінності при існуванні двополярного світу, до того ж в ситуації коли епіцентр трагедії – Центральна та Східна Європа – перебували під важким ідеологічним тиском. Як тодішній правлячий режим в СРСР, так і влада радянізованих Польщі, Угорщини, Чехословаччини, замовчували єврейське питання. Причиною була доктрина, згідно якої, слід було остерігатися сплеску сionізму на підконтрольних територіях, що був прірівняний до інших національних рухів і об'явлений буржуазним. З 1990-х років починають виходити дослідження і фільми на тему Холокосту. І серед усього цього можна знайти й український погляд на трагічні події Другої світової, що стосувалися звичайних людей та їхніх життів. Фільмом, який розкривав трагедію, став «Пам'ятай» Володимира Савельєва, випущений 1991 року.

Варто зазначити, що в російськомовному варіанті фільм відомий під назвою «Ізгой». Це екранізація оповідання класика української літератури Анатолія Дімарова «Симон-різник». Фільм розповідає історію однієї єврейської родини, біженців з Галичини, які переїжджають у пошуках кращої долі у невеличке село Вергуни, на Полтавщині. Але початок німецько-радянської війни, яка застала головних героїв зненацька, обертається для сім'ї фатально. Головну роль Шимона/Симона блискуче втілює на екрані відомий ізраїльський актор Йосі Поллак, а роль його товариша – дядька Гриба – зіграв Борислав Брондуков. У картині знялися також Маргарита Вишнякова (дружина Симона Бася), Микола Сльозка (голова колгоспу та староста села) і білоруська акторка Стефанія Станюта, що зіграла бабцю Ганку. На

Йосіс Поллак у фільмі «Пам'ятай» («Ізгой»). Режисер Володимир Савельєв. Україна, 1991.

роль головного антагоніста – жорстокого німецького підприємця Крюгера – ідеально підійшов литовський актор Валентінас Масальскіс. Кожний актор викладається на повну, грає напрочуд переконливо. Особливо це стосується Йосіс Поллака, який показав цілий спектр емоцій, від щирої інтимної любові до своєї екранної дружини, до глибокого горя в очах знедоленого протагоніста в кінці фільму. Однак з технічної точки зору в фільму не все так на славу, як з акторської. Хоча, здавалося б, над стрічкою працювало кілька кіностудій, не лише України, а й «Свеа Сов Консулт» Швеції та «ССС – Фільмкунст» Німеччини. Однак головною була одна з перших приватних кіностудій України «Фестземля», заснована Савельєвим спільно з Юрієм Ілленком. Помітно, що фільму не вистачало бюджету. Зйомки проходили в справжньому полтавському селі, за участі його мешканців, що стало несподіваним досвідом для місцевих жителів. Оператором виступив відомий за роботою з Іваном Миколайчуком у «Вавилоні XX» Юрій Гармаш, але сказати, що тут було щось надзвичайне, за винятком кадрів мальовничої наддніпрянської природи та фіналу картини, – важко. На мій погляд, найсильніше у фільмі – це його історія та той емоційний відгук, який він викликає в глядача. Картина за своїм гуманістичним посланням сильна, але суть не тільки в тому, що фільм відкриває для нас якусь нову грань Холокосту, а й в тому, як правильно й чітко вибудована драматургія. На перший погляд, це можна сприйняти за простоту, але деталі та певна символіка в самій історії підсилюють психологічний ефект. Мабуть, за це насамперед слід подякувати літературному першоджерелу. Фільм яскраво та влучно показує насилля, яке вчи-

няють над людьми тоталітарні режими та нелюдська жорстокість, виплекана тими режимами. Симон та його сім'я поступово проходять всі етапи дегуманізації як особистості в очах навколишніх. Спершу в Симона забирають до колгоспу коня, завдяки якому той разом з сім'єю дістався до цього острівця безпеки на Полтавщині. Радянська система позбавляє людину права на приватну власність, та все ж залишає можливість на соціалізацію і влиття в людський колектив. Але коли в кінці село захоплюють нацисти, то Симона, як єврея, самого перетворюють на чийсь власність. Його використовують замість коня, запрягаючи у візок, тим самим демонструючи зневажливе ставлення нацистської системи до людського життя. Симона буквально перетворюють на їздову тварину. При цьому, автори показують і гріхи радянської влади (сцена, як військове командування нака-

зує стріляти з артилерійського знаряддя по мосту, через який збираються переправлятися радянські військовополонені). Голова колгоспу Безверхий, який розмовляє на зросійщеному суржикі, з приходом німців швиденько змінює свою політичну орієнтацію, та улесливо прислужує окупантам, стає старостою села. З цього стає зрозуміло, що партійна номенклатура на місцях насправді не вірила у політичні приписи, особливо коли мова йшла про порятунок власної шкури. Ну й на останок, у фільмі побіжно, але все ж таки, згадується Голодомор 1930-х.

«Пам'ятай», здається, єдиний фільм, у якому показано євреїв у контексті соціуму. Навіть у «Списку Шиндлера» Спілберга та «Піаністі» Полянського страждання євреїв, здається, стосуються лише самих євреїв. Вони ніби ізольовані в гетто, від навколишнього суспільства. «Пам'ятай» – це фільм, я б сказав, не про Холокост як такий, а більше про ті взаємини, які були між українцями та українським єврейством.

Звісно фільм можна критикувати за стереотипне зображення українського села, за дещо пришвидшений розвиток драматургії в кінці, та присолоджені сюжетні ходи, але якось не хочеться цього робити. Тому що в ньому присутня справжня душа його авторів. Чесно кажучи, «Пам'ятай» це один з небагатьох фільмів, за останній час переглянутих мною, який викликав емоції не в першу чергу за рахунок свого жажливого за жорстокістю та правдивого фіналу. На жаль, у час свого виходу ця українська стрічка пройшла повз Україну, хоча згодом і потрапила у список 100 найкращих українських фільмів. І це справді сумно, бо таке кіно варто пам'ятати.